

บทที่ ๕

ปาฏิเทสนียกัณฑ์

พระมหาวิจิตร กลยานจิตโต

วัตถุประสงค์ประจำบทเรียน

- เมื่อนิสิตเรียนบทนี้แล้วสามารถ
- อธิบายธรรมคือปาฏิเทสนียะ ๘ สิกขาบทได้
- อธิบายเสขยสิกขาบทและอธิกรณสมถสิกขาบท
- อธิบายบทบัญญัติ และอนุบัญญัติ เหตุเกิดสถานที่บุคคลที่เกี่ยวข้องได้

เนื้อหาโดยสังเขป

- สาระสำคัญในปาฏิเทสนียะ ๘ สิกขาบท
- สาระสำคัญในเสขยสิกขาบท
- สาระสำคัญในอธิกรณสมถสิกขาบท

๕.๑ ความนำ

ปาฏิเทสนียะ แปลว่า อาบัติที่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดพึงกล่าวแสดงแยกต่างหากจากวิธีการแสดงอาบัติอื่นๆ มีวิเคราะหว่า อนุญาตติเทสนานายโต คารยหนตอาทินา ปฎิวีส วตวา เทเสตพพาทิ ปาฏิเทสนียา อ้นภิกษุพึงแสดงกล่าวแยกต่างหากโดยนัยว่า คารยห (นำติเตียน)เป็นต้นจากนัยที่แสดงอาบัติอื่นๆ ชื่อว่าปาฏิเทสนียะ. (ปฎิวีส อุจจารณ ในกาารสวด-แสดง+ณ+อนีย) หมายควมว่า การออกจากอาบัติปาฏิเทสนียะทั้ง ๔ ลิกขาบทก็ใช้วิธีแสดงอาบัติเช่นเดียวกันกับอาบัติอุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ทุกกฎ และทุพภาษิต ต่างกันตรงที่อาบัติปาฏิเทสนียะ มีวิธีการแสดงอาบัติเป็นของตนเอง จะใช้ร่วมกันกับอาบัติอื่นๆไม่ได้ ซึ่งวิธีแสดงอาบัตินี้ ผู้อาบัติพึงกล่าวว่า คารยห อวุโส ธมม อापชชี อสปปายํ ปาฏิเทสนียํ ตํ ปฎิวเทเสมิ (ท่านผู้มีอายุ กระผมต้องอาบัติปาฏิเทสนียะ อันไม่สัปปายะ อันนำติเตียน กระผมขอแสดงคินอาบัติอาบัติผาฏิเทสนียะนั้น)

ปาฏิเทสนียะ คือสิ่งที่ต้องแสดงคินซึ่งมีทั้งหมด ๘ ลิกขาบท ขั้นตอนการบัญญัติลิกขาบทเมื่อมีเรื่องเกิดขึ้นมีคนตำหนิติเตียน ภิกษุณีทั้งหลายผู้มกน้อย ได้ยินพวกชาวบ้านตำหนิ ประณาม โพนทนา ได้นำเรื่องนี้ไปบอกให้ภิกษุทั้งหลายให้ทราบ พวกภิกษุจึงนำเรื่องนี้ไป กราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคทรงสอบถามเรื่องราวทั้งหมดแล้ว ทรงตำหนิแล้วทรงบัญญัติลิกขาบทโดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ อย่าง

๕.๒ สารสำคัญในปาฏิเทสนียะ ๘ ลิกขาบท

๕.๒.๑ ปาฏิเทสนียลิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการออกปากขอเนยใส

เรื่องภิกษุณีฉัพคคีย์

ครั้งนั้น ภิกษุณีฉัพคคีย์ออกปากขอ เนยใสมาฉัน คนทั้งหลายจึงตำหนิ ประณาม โพนทนาว่า โฉนพวกภิกษุณีจึงออกปากขอเนยใสมาฉัน ใครเล่าจะไม่ชอบใจอาหารที่ปรุงดีพร้อม ใครเล่าจะไม่ชอบของเอร็ดอร่อย ภิกษุณีทั้งหลาย บรรดาภิกษุณี ผู้มกน้อย ฯลฯ พากันตำหนิ ประณาม โพนทนาได้นำเรื่องนี้ไปบอกภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ รับสั่งให้ภิกษุณีทั้งหลายยกลิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้

พระบัญญัติ

ยา ปน ภิกษุณี สปปิ วิณญาเปตวา ภูณเชยย ปฎิวเทเสตพพิ ตาย ภิกษุณียา คารยห อยเย ธมม อापชชี อสปปายํ ปาฏิเทสนียํ ตํ ปฎิวเทเสมิ¹

ก็ภิกษุณีใดออกปากขอเนยใสมาฉัน ภิกษุณินั้นพึงแสดงคินว่า แม่เจ้า ดิฉันต้องธรรมคือปาฏิเทสนียะเป็นธรรมที่นำติเตียน ไม่เป็นสัปปายะ ดิฉันขอแสดงคินธรรมนั้น

เรื่องภิกษุณีเป็นไข้

สมัยนั้น ภิกษุณีทั้งหลายเป็นไข้ พวกภิกษุณีผู้ถามอาการไข้ได้กล่าว กับภิกษุณีเหล่านั้นดังนี้ว่า แม่เจ้า พวกท่านยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ พวกภิกษุณีผู้เป็นไข้กล่าวว่า แม่เจ้า เมื่อก่อนพวกดิฉันออกปากขอเนยใสมา ฉันได้ เพราะเหตุนั้น พวกดิฉันจึงมีความสุข แต่บัดนี้พวกดิฉันยาเกรงอยู่ว่า พระผู้มีพระภาคทรงห้าม จึงไม่กล้าออกปากขอ เพราะเหตุนี้จึงไม่มีความสุข ภิกษุทั้งหลายได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค

¹ วิ.ภิกษุณี.๓/๑๒๒๘/๒๒๓

ให้ทรงทราบ ฯลฯ ทรงอนุญาตเนยใส พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุณีผู้เป็น
ใช้ ออกปากขออนุญาตเนยใสได้ แล้วรับสั่งให้ภิกษุณีทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้

พระอนุบัญญัติ

ยา ปน ภิกษุณี อคิลานา สปปิ วิญญาเปตวา ภูณเชยย ปฏิเทเสตพพิ ตาย ภิกษุณียา
การยหิ อยเย ธมม อปาชชี อสปปายิ ปาฏิเทสนียิ ตํ ปฏิเทสมิติ ²

อนึ่ง ภิกษุณีใดผู้ไม่เป็นใช้ ออกปากขออนุญาตเนยใส ภิกษุณีน้นพึงแสดงคินว่า “แม่เจ้า ดิฉันต้องธรรม
คือปาฏิเทสนียะ เป็นธรรมที่น่าดีเตียน ไม่เป็นสปปายะ ดิฉันขอแสดงคินธรรมนั้น”

สิกขาบทวิภังค์

ที่ชื่อว่า เนยใส ได้แก่ เนยใสที่เกิดจากโค เนยใสจากแพะ เนยใสจากกระบือ หรือเนยใสของสัตว์ที่มี
เนื้อเป็นกบปียะ

ภิกษุณีไม่เป็นใช้ ขอเพื่อประโยชน์ตน ต้องอาบัติทุกกฏในขณะที่ขอ รับประเคนมาด้วยตั้งใจว่า “จะ
ฉัน” ต้องอาบัติทุกกฏเพราะได้มา เธอฉันต้องอาบัติ ปาฏิเทสนียะ ทุกๆ คำกลืน

บทภาชนีย

ติกปาฏิเทสนียะ

ไม่เป็นใช้ ภิกษุณีสำคัญว่าไม่เป็นใช้ ออกปากขออนุญาตเนยใสฉัน ต้องอาบัติปาฏิเทสนียะ

ไม่เป็นใช้ ภิกษุณีไม่แน่ใจ ออกปากขออนุญาตเนยใสฉัน ต้องอาบัติปาฏิเทสนียะ

ไม่เป็นใช้ ภิกษุณีสำคัญว่าเป็นใช้ ออกปากขออนุญาตเนยใสฉัน ต้องอาบัติปาฏิเทสนียะ

เป็นใช้ ภิกษุณีสำคัญว่าไม่เป็นใช้ ออกปากขออนุญาตเนยใสฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ

เป็นใช้ ภิกษุณีไม่แน่ใจ ออกปากขออนุญาตเนยใสฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ

เป็นใช้ ภิกษุณีสำคัญว่าเป็นใช้ ออกปากขออนุญาตเนยใสฉัน ไม่ต้องอาบัติ

อนาปัตติวาร

ภิกษุณีต่อไปนี้ไม่ต้องอาบัติ คือ

๑. ภิกษุณีผู้เป็นใช้
๒. ภิกษุณีเป็นใช้ ออกปากขอมา หายแล้วฉัน
๓. ภิกษุณีฉันเนยใสที่เหลือเดนของภิกษุณีผู้เป็นใช้
๔. ภิกษุณีฉันเนยใสของญาติ
๕. ภิกษุณีฉันเนยใสของคนี่ปวารณาไว้
๖. ภิกษุณีออกปากขอเพื่อผู้อื่น
๗. ภิกษุณีจ่ายมาด้วยทรัพย์ของตน
๘. ภิกษุณีวิกลจริต

² วิ.ภิกษุณี.๓/๑๒๓๐/๒๒๔

๙. ภิกษุณีต้นบัญญัติ

๕.๒.๒ ปาฏิเทสนียสิกขาบทที่ ๒-๘ ว่าด้วยการออกปากขอน้ำมันเป็นต้น

เรื่องภิกษุณีฉัพพัคคีย์

ครั้งนั้น พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ออกปากขอน้ำมันมาฉัน ฯลฯ ออกปากขอน้ำผึ้งมาฉัน ฯลฯ ออกปากขอน้ำอ้อยมาฉัน ฯลฯ ออกปากขอปลามาฉัน ฯลฯ ออกปากขอเนื้อมาฉัน ฯลฯ ออกปากขอนมสดมาฉัน ฯลฯ ออกปากขอนมเปรี้ยวมาฉัน คนทั้งหลายจึงตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่าโฉนพวกภิกษุณีจึงออกปากขอนมเปรี้ยวมาฉันเล่า ใครเล่าจะไม่ชอบใจอาหารที่ปรุง ดีพร้อม ใครเล่าจะไม่ชอบใจของที่เอร็ดอร่อย

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามภิกษุทั้งหลาย แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุณีทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้

พระบัญญัติ

ยา ปน ภิกษุณี ทธี วิณฺญาเปตฺวา ภูณฺเชยฺย ปฏฺฐิตฺเตตฺตํ ตาย ภิกษุณฺญา คารยฺหํ อยฺเย ธมฺมํ อาปชฺชํ อสฺสฺปายํ ปาฏฺฐิตฺตํ ตํ ปฏฺฐิตฺเตตฺตํ ๓

ก็ภิกษุณีใดออกปากขอนมเปรี้ยวมาฉัน ภิกษุณินั้นพึงแสดงคินว่า “แม่เจ้า ดิฉันต้องธรรมคือปาฏิเทสนียะ เป็นธรรมที่น่าดีเตียน ไม่เป็นสัปปายะ ดิฉันขอ แสดงคินธรรมนั้น”

เรื่องภิกษุณีเป็นไข้

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายเป็นไข้ ภิกษุณีผู้ถามอาการไข้ได้กล่าวกับภิกษุณีเหล่านั้นดังนี้ว่า แม่เจ้า พวกท่านยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ภิกษุณีผู้เป็นไข้กกล่าวว่า แม่เจ้า เมื่อก่อนพวกดิฉันออกปากขอนมเปรี้ยวมาฉันได้ เพราะเหตุนั้นพวกดิฉันจึงมีความสุข แต่บัดนี้พวกดิฉันย่ำเกรงอยู่ว่า พระผู้มีพระภาคทรงห้ามฯ จึงไม่กล้าออกปากขอ เพราะเหตุนั้นจึงไม่มีความสุข พวกภิกษุได้กราบทูลเรื่องนี้ให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบ ฯลฯ ทรงอนุญาตนมเปรี้ยว

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุณีเป็นไข้ออกปากขอนมเปรี้ยวมาฉันได้ แล้วรับสั่งให้ภิกษุณีทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้

พระอนุบัญญัติ

ยา ปน ภิกษุณี อคิลานา ทธี วิณฺญาเปตฺวา ภูณฺเชยฺย ปฏฺฐิตฺเตตฺตํ ตาย ภิกษุณฺญา คารยฺหํ อยฺเย ธมฺมํ อาปชฺชํ อสฺสฺปายํ ปาฏฺฐิตฺตํ ตํ ปฏฺฐิตฺเตตฺตํ ๔

อนึ่ง ภิกษุณีใดผู้ไม่เป็นไข้ออกปากขอ (น้ำมัน ฯลฯ น้ำผึ้ง ฯลฯ น้ำอ้อย ฯลฯ ปลา ฯลฯ เนื้อ ฯลฯ นมสด ฯลฯ) นมเปรี้ยวมาฉัน ภิกษุณินั้นพึงแสดงคินว่า “แม่เจ้า ดิฉันต้องธรรมคือปาฏิเทสนียะ เป็นธรรมที่น่าดีเตียน ไม่เป็นสัปปายะ ดิฉันขอแสดงคินธรรมนั้น”

สิกขาบทวิภังค์

³ วิ.ภิกษุณี.๓/๑๒๓๔/๒๒๕

⁴ วิ.ภิกษุณี.๓/๑๒๓๖/๒๒๖

ที่ชื่อว่า น้ำมัน ได้แก่ น้ำมันที่สกัดจากเมล็ดงา น้ำมันจากเมล็ดผักกาด น้ำมันจากผลมะขาง น้ำมันจากเมล็ดละหุ่ง น้ำมันจากเปลวสัตว์

ที่ชื่อว่า เนื้อ ได้แก่ เนื้อของสัตว์ที่มีมังสะเป็นกัปปิยะ

นมสด ได้แก่ น้านมโค น้านมแพะ น้านมกระบือ หรือน้านมสัตว์ ที่มีมังสะเป็นกัปปิยะ

ที่ชื่อว่า นมเปรี้ยว ได้แก่ นมเปรี้ยวของสัตว์มีโคเป็นต้นเหล่านั้นแหละ

ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ขอมมาเพื่อตน ต้องอาบัติทุกกฏ ในขณะที่ขอ รับประทานไว้ด้วยตั้งใจว่า “จักฉัน” ต้องอาบัติทุกกฏเพราะได้มา เธอฉันต้องอาบัติปาฏิเทสนีเยะ ทุก ๆ คำกลืน

บทภาษณีย์

ไม่เป็นไข้ ภิกษุณีสำคัญว่าไม่เป็นไข้ ออกปากขอนมเปรี้ยวมาฉัน ต้องอาบัติปาฏิเทสนีเยะ

ไม่เป็นไข้ ภิกษุณีไม่แน่ใจ ออกปากขอนมเปรี้ยวมาฉัน ต้องอาบัติปาฏิเทสนีเยะ

ไม่เป็นไข้ ภิกษุณีสำคัญว่าเป็นไข้ ออกปากขอนมเปรี้ยวมาฉัน ต้องอาบัติ ปาฏิเทสนีเยะ

เป็นไข้ ภิกษุณีสำคัญว่าไม่เป็นไข้ ออกปากขอนมเปรี้ยวมาฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ

เป็นไข้ ภิกษุณีไม่แน่ใจ ออกปากขอนมเปรี้ยวมาฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ

เป็นไข้ ภิกษุณีสำคัญว่าเป็นไข้ ออกปากขอนมเปรี้ยวมาฉัน ไม่ต้องอาบัติ

อนาปัตติวาร

ภิกษุณีต่อไปนี้ ไม่ต้องอาบัติ คือ

๑. ภิกษุณีผู้เป็นไข้
๒. ภิกษุณีขอได้มาเมื่อตอนเป็นไข้ ฉันเมื่อไม่เป็นไข้
๓. ภิกษุณีฉันนมเปรี้ยวที่เหลือเดนของภิกษุณีไข้
๔. ภิกษุณีฉันนมเปรี้ยวของญาติ
๕. ภิกษุณีฉันนมเปรี้ยวของคนที่ปวารณาไว้
๖. ภิกษุณีออกปากขอเพื่อผู้อื่น
๗. ภิกษุณีจ่ายมาด้วยทรัพย์ของตน
๘. ภิกษุณีวิกลจริต
๙. ภิกษุณีต้นบัญญัติ

๕.๓ เสขียกัณฑ์⁵

๕.๓.๑ ปริมณฑลวรรค หมวดว่าด้วยการนุ่งห่มเรียบร้อย

สิกขาบทที่ ๑ เรื่องภิกษุณีฉัพพัคคีย์

ครั้งนั้น พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ครองอันตรายสภาย้อยข้างหน้าบ้าง ข้างหลังบ้าง พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า เหมือนหญิงคลุ้มคลั่งผู้บริโศกคาม ภิกษุณีทั้งหลาย บรรดาภิกษุณี ผู้มีกน็อย ฯลฯ

⁵ เสขียะ ๗๕ เป็นสาธาณสิกขาบททั้งหมด เนื้อความของแต่ละสิกขาบท มีนัยดังที่ได้แสดงไว้แล้วในเสขียกัณฑ์ของภิกษุสงฆ์ (วิมหา ๒/๕๗๖-๖๕๔/๖๔๙-๗๓๕, กงขา. ๙๔-๑๐๒)

พากันตำหนิ ประณาม โพนทนาได้นำเรื่องนี้ไปบอกภิกษุทั้งหลายให้ทราบ พวกภิกษุได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาค รับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามภิกษุทั้งหลาย แล้วจึงรับสั่งให้ ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้

พระบัญญัติ

ปริมณฑลํ นิวาเสสสามิติ สิกขา กรณียาติ ๖

พึงทำความสำเนียงกว่า เราจักครองอันตราวาสกให้เรียบร้อย

สิกขาบทวิภังค์

ภิกษุณีพึงครองอันตราวาสกให้เรียบร้อย คือนุ่งปิดบริเวณสะดือ บริเวณเข้า

ภิกษุณีใดไม่เอื้อเพื่อ ครองอันตราวาสกย่อข้างหน้าหรือข้างหลัง ต้องอาบัติทุกกฏ

อนาปัตติวาร

ภิกษุณีต่อไปนี้ไม่ต้องอาบัติ คือ

๑. ภิกษุณีไม่ตั้งใจ
๒. ภิกษุณีไม่มีสติ
๓. ภิกษุณีผู้ไม่รู้
๔. ภิกษุณีผู้เป็นไข้
๕. ภิกษุณีผู้มีเหตุขัดข้อง
๖. ภิกษุณีวิกลจริต
๗. ภิกษุณีต้นบัญญัติ

๕.๓.๒ ปาทุกาวรรค หมวดว่าด้วยรองเท้า

สิกขาบทที่ ๑ เรื่องภิกษุณีฉัพคศิย

ครั้งนั้น พวกภิกษุณีฉัพคศิยถ่ายทอดอุจจาระบ้าง ปัสสาวะบ้าง บ้วนน้ำลายบ้าง ลงในน้ำ พวกชาวบ้านจึง ตำหนิ ประณาม โพนทนาว่า ไฉนภิกษุณีทั้งหลายจึงถ่ายทอดอุจจาระบ้าง ปัสสาวะบ้าง บ้วนน้ำลายบ้าง ลงในน้ำ เหมือนหญิงคฤหัสถ์ผู้บริโภคกามเล่า พวกภิกษุจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาค ทรงประชุมสงฆ์ บัญญัติสิกขาบท

พระบัญญัติ

น อุทเท อูจจารํ วา ปัสสาวํ วา เขฬํ วา กริสสามิติ สิกขา กรณียาติ ๗

พึงทำความสำเนียงกว่า เราจักไม่ถ่ายทอดอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย ลงในน้ำ

อนุบัญญัติ เรื่องภิกษุณีเป็นไข้

สมัยนั้น ภิกษุณีทั้งหลายผู้เป็นไข้ ยำเกรงอยู่ที่จะถ่ายทอดอุจจาระบ้าง ปัสสาวะบ้าง บ้วนน้ำลายบ้าง ลงในน้ำ พวกภิกษุได้กราบทูลเรื่องนั้นให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตว่า “ภิกษุทั้งหลาย

⁶ วิ.ภิกษุณี.๓/๑๒๔๐/๒๒๘

⁷ วิ.ภิกษุณี.๓/๑๒๔๑/๒๒๙

เราอนุญาตให้ภิกษุณีผู้เป็นไข้ถ่ายอุจจาระบ้าง ปัสสาวะบ้าง บ้วนน้ำลายบ้าง ลงในน้ำได้” แล้วรับสั่งให้ภิกษุณีทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้

อนุบัญญัติ

น อุทเท อคิลานา อุจจารี วา ปัสสาวี วา เขฬี วา กริสสามิติ สิกขา กรณียาติ ^๘

พึงทำความเข้าใจกันว่า เราไม่เป็นไขจกไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะหรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ

สิกขาบทวิภังค์

ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ไม่พึงถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ ภิกษุณีใดไม่เอื้อเพื่อ ไม่เป็นไข้ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย ลงในน้ำ ต้องอาบัติทุกกฏ

อนาปัตติวาร

ภิกษุณีต่อไปนี้ไม่ต้องอาบัติ คือ

๑. ภิกษุณีไม่จงใจ
๒. ภิกษุณีไม่มีสติ
๓. ภิกษุณีผู้ไม่รู้
๔. ภิกษุณีผู้เป็นไข้
๕. ภิกษุณีถ่ายบนบกแล้วไหลลงน้ำ
๖. ภิกษุณีผู้มีเหตุขัดข้อง
๗. ภิกษุณีวิกลจริต
๘. ภิกษุณีมีจิตฟุ้งซ่าน
๙. ภิกษุณีกระสับกระส่ายเพราะเวทนา
๑๐. ภิกษุณีต้นบัญญัติ

๕.๔ อธิกรณสมณะ

ธรรมคืออธิกรณสมณะ ๗ เหล่านี้มาถึงวาระที่จะยกขึ้นแสดงเป็นข้อ ๆ ตามลำดับ เพื่อระงับอธิกรณที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ (๑) พึงให้สัมมุขาวินัย (๒) พึงให้สติวินัย (๓) พึงให้มูหวินัย (๔) พึงให้ปฏิญญาตกรณะ (๕) พึงให้เยภุยยสิกขา (๖) พึงให้ตัสสปาปิยสิกขา (๗) พึงให้ติณวัตถการวินัย

อธิกรณสมณะ ว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ

คำว่า อธิกรณสมณะ ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ อธิกรณะ แปลว่า เหตุ โทษ เรื่องราว คดีความ ในที่นี้หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในสงฆ์ เป็นสิ่งที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ และคำว่า สมณะ แปลว่า การระงับ การทำให้สงบ รวมเป็น อธิกรณสมณะ แปลว่า ธรรมเครื่องระงับอธิกรณ หรือวิธีการเพื่อระงับอธิกรณ

อธิกรณสมณะ มี ๗ ประการ ได้แก่

๑. สัมมุขาวินัย ระงับในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม

^๘ วิ.ภิกษุณี.๓/๑๒๔๑/๒๒๙

คำว่า “พร้อมหน้าสงฆ์” คือภิกษุณีเข้าประชุมครบองค์ประชุมตามที่กำหนดไว้ในแต่ละกรณี คำว่า “พร้อมหน้าบุคคล” คือคู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมกัน คำว่า “พร้อมหน้าวัตถุ” คือยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นมาวินิจฉัย คำว่า “พร้อมหน้าธรรม” คือวินิจฉัยถูกต้องโดยธรรมวินัย

๒. สติวินัย ระวังโดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นพระอริยะผู้มีสติสมบูรณ์

คำว่า “สติวินัย” คือวิธีระวังอธิกรณ์โดยเอาสติขึ้นเป็นหลัก ในกรณีที่มีผู้โจทพระอรหันต์ด้วยสี่ลัทธิสงฆ์จะสวดประกาศสมมติให้แก่ผู้เป็นพระอรหันต์นั้นว่า “ท่านผู้นี้มีสติสมบูรณ์” เป็นการบอกให้รู้ว่าใครจะโจทพระอรหันต์ด้วยอาบัติไม่ได้

๓. อมูหวินัย ระวังโดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า

คำว่า “อมูหวินัย” คือวิธีระวังอธิกรณ์โดยยกประโยชน์แก่ภิกษุณีที่หายเป็น บ้าแล้ว ในกรณีที่มีผู้โจทภิกษุณีนั้นด้วยอาบัติที่ต้องในขณะที่เป็นบ้า สงฆ์จะสวดประกาศสมมติเพื่อไม่ให้ใคร ๆ โจทเธอด้วยอาบัติ

๔. ปฏิญญาตกรณะ ระวังตามคำรับของจำเลย

คำว่า “ปฏิญญาตกรณะ” คือวิธีระวังอธิกรณ์โดยปรับอาบัติตามคำรับสารภาพของจำเลย การแสดงอาบัติก็ถือว่าเป็นปฏิญญาตกรณะเช่นเดียวกัน

๕. เภยยสิกขา ระวังตามเสียงข้างมาก

คำว่า “เภยยสิกขา” คือวิธีระวังอธิกรณ์โดยตัดสินตามเสียงข้างมาก สงฆ์จะใช้วิธีการนี้ในกรณีที่บุคคลหลายฝ่ายมีความเห็นไม่ตรงกัน

๖. ตัสสปापยสิกขา ระวังโดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด

คำว่า “ตัสสปापยสิกขา” คือวิธีระวังอธิกรณ์โดยตัดสินลงโทษแก่ผู้กระทำผิด เมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วเห็นว่ามีผิดจริง แม้เธอจะไม่รับสารภาพ

๗. ตินวัตถการกะ ระวังโดยการประนีประนอม

คำว่า “ตินวัตถการกะ” คือวิธีระวังอธิกรณ์โดยการที่ทั้ง ๒ ฝ่ายประนีประนอมกัน เปรียบเหมือนเอาหม้อกลบไว้ ไม่ต้องชำระสะสางคดีความ วิธีนี้ใช้ระวังอธิกรณ์ที่ยุ่งยาก อาจจะเป็นอนุวาทาธิกรณ์หรืออาปัตตาธิกรณ์ เช่น กรณีพิพาทกันของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี⁹ วิธีระวังอธิกรณ์

อธิกรณ์มี ๔ ประการ คือ (๑) วิวาทาธิกรณ์ การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัยว่า นี่เป็นพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ นี่ไม่ใช่พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เป็นต้น (๒) อนุวาทาธิกรณ์ เรื่องการกล่าวหา ใส่ความ โจทกัน ด้วยอาบัติต่าง ๆ เช่น ภิกษุรูปนี้รูปนั้นต้องอาบัตินี้ ประพฤติอย่างนี้ มีความผิด อย่างนี้ (๓) อาปัตตาธิกรณ์ เรื่องการต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ตัวให้ พ้นจากอาบัติ (๔) กิจจาธิกรณ์ กิจธุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น การสวดพระ ปาติโมกข์ การอุปสมบท¹⁰ ๑. วิวาทาธิกรณ์ ระวังด้วยสัมมุขาวินัย และเภยยสิกขา

๒. อนุวาทาธิกรณ์ ระวังด้วยสัมมุขาวินัย สติวินัย อมูหวินัย และตัสสปापยสิกขา

⁹ วิ.จ. ๗/๑๘๕-๒๑๔/๒๑๘-๒๔๔, วิ.ป. ๘/๒๗๕/๒๑๐, วิ.อ. ๓/๑๘๖-๒๑๔/๒๙๒-๒๙๕, กงขา.ฎีกา ๔๗๐

¹⁰ วิ.ป. ๘/๒๗๕/๒๑๐, วิ.อ. ๓/๓๒๕/๔๖๕, กงขา.อ. ๓๓๖-๓๓๗

๓. อาปตตาทิกรณัม ระบุด้วยสัมมุขาวินัย ปฎิญาตกรณะ และติณวัตถารกะ
๔. กิจจาติกรณัม ระบุด้วยสัมมุขาวินัย¹¹

อติกรณัม ๔ อย่าง คือ

๑. วิวาหาติกรณัม ได้แก่ การเถียงกันว่า นี่เป็นธรรมวินัย นี้ไม่ใช่ธรรมวินัย เป็นต้น
๒. อนุวาทาติกรณัม ได้แก่ การโจทก์กันด้วยอาบัติต่าง ๆ
๓. อาปตตาทิกรณัม ได้แก่ การตั้งอาบัติ การปรับอาบัติและแก้ต่างให้พ้นอาบัติ
๔. กิจจาติกรณัม ได้แก่ กิจธุระของสงฆ์ เช่นการสวดปาติโมกข์¹²

อติกรณัม ๔ ประการ ระบุด้วยอติกรณสมณะแต่ละอย่างดังนี้

วิวาหาติกรณัม ระบุด้วยสัมมุขาวินัยและเยภุยยสิกา

อนุวาทาติกรณัม ระบุด้วยสัมมุขาวินัย สติวินัย อมูหวินัยและตัสสปาปิยสิกา

อาปตตาทิกรณัม ระบุด้วยสัมมุขาวินัย ปฎิญาตกรณะและติณวัตถารกะ

กิจจาติกรณัม ระบุด้วยสัมมุขาวินัย¹³

สมณะ ๗

๑. สัมมุขาวินัย คือวิธีตัดสินที่พึงทำในที่พร้อมหน้าสงฆ์ ธรรมและวัตถุ
๒. สติวินัย คือวิธีตัดสินที่ยกสติขึ้นเป็นหลัก
๓. อมูหวินัย คือวิธีตัดสินที่ให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว
๔. ปฎิญาตกรณะ คือวิธีตัดสินโดยปรับโทษตามคำสารภาพ
๕. เยภุยยสิกา คือวิธีตัดสินโดยอาศัยเสียงข้างมาก
๖. ตัสสปาปิยสิกา คือวิธีตัดสินโดยปรับโทษแก่ผู้ทำความผิด
๗. ติณวัตถารกะ คือวิธีตัดสินโดยวิธียอมความ ตามศัพท์แปลว่าระเบียบดังกลบไว้ด้วยหญ้า¹⁴

สัมมุขาวินัย หมายถึง วิธีระบุอติกรณัมในที่พร้อมหน้าคือต้องพร้อมทั้ง ๔ พร้อมดังนี้

๑. พร้อมหน้าสงฆ์ ได้แก่ ภิกษุเข้าร่วมประชุมครบองค์ประชุมตามที่กำหนดไว้ในแต่ละกรณี
๒. พร้อมหน้าบุคคล ได้แก่ คู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้า
๓. พร้อมหน้าวัตถุ ได้แก่ ยกเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นมาวินิจฉัย
๔. พร้อมหน้าธรรม ได้แก่ วินิจฉัยถูกต้องตามธรรมวินัย

สติวินัย หมายถึง วิธีระบุอติกรณัมโดยประกาศสมมติให้ว่าพระอรหันต์เป็นพระอริยะผู้มีสติสมบูรณ์ เป็นวิธีระบุโดยเอาสติเป็นหลักในกรณีที่มีผู้โจทพระอรหันต์ชัณสาพ เป็นการบอกให้รู้ว่าใครจะโจทพระอรหันต์ไม่ได้

อมูหวินัย หมายถึง วิธีระบุอติกรณัมโดยยกประโยชน์แก่ภิกษุที่หายเป็นบ้าแล้วในกรณีที่ผู้โจทภิกษุนั้นด้วยอาบัติที่ต้องในขณะที่เป็นบ้า สงฆ์จะสวดประกาศสมมติเพื่อไม่ให้ใคร ๆ โจทเธอด้วยอาบัติ

¹¹ กงฺขา.อ.๓๓๘-๓๓๙

¹² วิ.ป (पालิ) ๘/๒๘๘-๒๙๑/๒๒๒-๒๒๕: มหาจุฬาเตปิฎกั

¹³ กงฺขา.อ. ๓๓๘-๓๓๙ ดู อัง.พุก. ๒๐/๒๐๒-๒๐๓/๑๒๓

¹⁴ วิ.จ (पालิ) ๖/๑๘๕-๒๑๓/๒๑๘-๒๔๑

ปฏิกิริยาตอบโต้ หมายถึง วิธีระงับอิทธิกรณโดยปรับอบัติตามคำรับสารภาพของภิกษุผู้ต้องอาบัติ
เยภยยสิกา หมายถึง วิธีระงับอิทธิกรณโดยตัดสินตามเสียงข้างมาก สงฆ์จะใช้วิธีการนี้ในกรณีที่บุคคลหลายฝ่ายมี
ความเห็นไม่ตรงกัน

ตัสสปาปิยสิกา หมายถึง วิธีระงับอิทธิกรณโดยตัดสินลงโทษแก่ผู้กระทำผิด เมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยาน
แล้วเห็นว่า มีความผิดจริง แม้เธอจะไม่รับสารภาพก็ตาม

ติณวัตตการกะ หมายถึง วิธีระงับอิทธิกรณโดยให้ทั้ง ๒ ฝ่ายประนีประนอมกัน เปรียบเหมือนเอาหญ้ากลบไว้ ไม่
ต้องชำระสะสางความ วิธีนี้ใช้ระงับอิทธิกรณที่ยุ่งยาก เช่น กรณีพิพาทกันของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี¹⁵

๕.๕ สรุปท้ายบท

การบัญญัติสิกขาบทในปาฏิเทสนีเยกัเพื่อวัตถุประสงค์ให้ภิกษุณีเป็นผู้มีกนน้อยสันโดษ ไม่ให้ขออาหาร
มาฉันตามที่ต้องการเพื่อเป็นการรักษาศรัทธาของคนทั้งหลาย ส่วนในเสขียกัณฑ์สิกขาบทส่วนมากเป็น
สาธารณบัญญัติที่ใช้ร่วมกับภิกษุจึงไม่ได้บัญญัติไว้ในส่วนของภิกษุณีจึงบัญญัติเพียงการนุ่งห่ม การถ่ายอุจจาระ
ปัสสาวะเท่านั้นต้องอาบัติ ทุกกฎ แปลว่า กรรมอันถูกกระทำไม่ดี มีวิเคราะหว่า ทุฏฐ กต วิรูป วา กตุนติ
ทุกกฎ กรรมอันถูกกระทำไม่ดี หรือถูกกระทำที่ผิดรูป เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า ทุกกฎ(ทุ+กร กรณ ในการ
กระทำ+ต) หมายความว่า กรรมต่างๆที่ไม่ดีไม่ถึงกับเป็นกรรมหนัก ท่านถือว่าเป็นกรรมที่ผู้ล่วงละเมิดทำไม่ดี
มีในเสขียะ ๗๕ สิกขาบท และอยู่ในอาบัติหนักต่างๆเช่น ปาราชิก สังฆาทิเสส ปาจิตตีย์ และปาฏิเทสนีเย แต่
กรรมนั้นยังไม่ถึงขีดสุดท่านก็ปรับอบัติเบาลงมาตามความผิดเพิ่มเติมจากของภิกษุ

๕.๖ คำถามท้ายบท

๑. เสขียวัตรของภิกษุกับภิกษุณีเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร
๒. คำว่าอิทธิกรณสมณะ หมายถึงอะไร
๓. สติวินัย หมายถึง วิธีระงับอิทธิกรณในกรณีใด ใช้ในกรณีใดบ้าง

๕.๗ เอกสารอ้างอิงประจำบท

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬา

พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๑-๒, และภิกษุณีวิภังค์. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

..... .พุทธย-ตติยสมันตปาสาทิกามหาจุฬารรณภคธา. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๒.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. ปฐมสมันตปาสาทิกา แปล ภาค ๑-๓. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๕.

¹⁵ กงษา.ฎีกา ๔๗๐, วิ.อ. ๓/๑๙๕/๒๙๒-๒๙๓,๒๐๒/๒๙๓,๒๐๗/๒๙๔,๒๐๒/๒๙๔-๒๙๕,๓๔๐/๔๘๗, ๔๘๓/๕๔๘,
วิ.จ (पालิ) ๖/๑๘๕-๒๑๒/๒๑๘-๒๑๙, วิ.ป.(पालิ) ๘/๒๗๕/๒๑๐

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,ผู้จัดทำ. มหาจุฬาเตปิฎกั ๒๕๐๐ เล่ม ๑-๘. กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์ศาสนา
๒๕๑๓

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ผู้จัดทำ.สมนุตปาสาทิกา มหาจุฬาอฎฐกถา (ปฐโม,ทุติโย,ตติโย ภาโค).
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

_____. กุงขาวิตรณัปุราณ-อภินวฎีกา. กรุงเทพมหานคร : วิญญาน,๒๕๓๒.

_____. กุงขาวิตรณั. กรุงเทพมหานคร : วิญญาน, ๒๕๓๒.

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาฯ**

พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๑-๒, และภิกขุณีวิภังค์. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____ .**ทศตย-ตติยสมันตปาสาทิกามหาจุฬารรณกถา.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ปฐมสมันตปาสาทิกา แปล ภาค ๑-๓.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **วินัยมุข เล่ม ๑-๒-๓.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,ผู้จัดทำ. **มหาจุฬาเตปิฎกั ๒๕๐๐ เล่ม ๑-๘.** กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ศาสนา ๒๕๑๓

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ผู้จัดทำ.**สมนตปาสาทิกา มหาจุฬาอฎฐกถา (ปฐม,ทุติโย,ตติโย ภาค).** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,ผู้จัดทำ. **พระวินัยปิฎกฉบับแก่นธรรม.** กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.(เอกสารอัดสำเนา).

_____ . **กุงขาวิตรณปุราณ-อภินวฎฐิกา.** กรุงเทพมหานคร : วิญญาน,๒๕๓๒.

_____ . **กุงขาวิตรณ.** กรุงเทพมหานคร : วิญญาน, ๒๕๓๒.

พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม ๒๕๕๙.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสนา ชุด คำวัด, กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๘

พระมหาสมปอง มุทีโต คัมภีร์อภินววรรณนา บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๗

พระมหาธิติพงษ์ อุดตมปญโญ ไวยากรณ์เบื้องต้นเพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาบาลีใหญ่(บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด นนทบุรี ๒๕๕๙)